

УДК: 334.726:339.5

Стручен труд

339.727.22:334.726(100)“2008/2021”

ТРАНСНАЦИОНАЛНИТЕ КОМПАНИИ КАКО СУБЈЕКТИ НА МЕЃУНАРОДНАТА ТРГОВИЈА

проф. д-р Емилија Митева-Кацарски¹, д-р Костадинка Панова², проф. д-р
Весна Георгиева Свртинов³

¹ Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
emilija.miteva@ugd.edu.mk

² Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
kostadinka.cabuleva@ugd.edu.mk

³ Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
vesna.svrtinov@ugd.edu.mk

Апстракт. Денес, транснационалните компании се доминантни носители на меѓународната трговија. Според податоците на УНКТАД, денес во светот постојат околку 77 000 матични претпријатија на транснационални компании со околу 770 000 филијали во странство. За ваквата значајна распространетост на транснационалните компании во светската економија, “заслужни” се тековите на странските директни инвестиции. Токму, предмет на анализа во овој труд се глобалните текови на странските директни инвестиции во временскиот период 2008-2021 година, чии носители се транснационалните компании. Резултатите од истражувањето укажуваат на изразени флукутации во поглед на движењето на СДИ, при што глобалната пандемија предизвикана од вирусот КОВИД-19 предизвика драматичен пад на странските директни инвестиции во 2020 година од 40% во споредба со нивната вредност од 1 540 милијарди долари во 2019 година. Ова ги доведе странските директни инвестиции под 1 000 милијарди долари, за прв пат после 2005 година. Имено, ненадејната и истовремена интеракција на шоките на страната на понудата и побарувачката, во комбинација со политичките реакции на кризата ширум светот, предизвика серија ефекти врз странските директни инвестиции. Затворањето на работните места, производствените погони и градилиштата заради спречување на ширењето на вирусот предизвика итни одложувања на реализацијата на инвестициските проекти. Во 2021 година, глобалните текови на странски директни инвестиции беа 1 580 милијарди долари, што е за 64% повеќе од нивото на СДИ во текот на првата година од пандемијата предизвикана од вирусот КОВИД-19. Сепак,

глобалната средина за меѓународен бизнис и прекугранични инвестиции драматично се промени во 2022 година, како резултат на војната во Украина, која што се случи додека светот сè уште се справуваше со влијанието на пандемијата.

Клучни зборови: транснационални компании, странски директни инвестиции, глобална пандемија, КОВИД-19

TRANSNATIONAL COMPANIES AS SUBJECTS OF INTERNATIONAL TRADE

**Emilija Miteva-Kacarski¹, Kostadinka Panova², Vesna Georgieva
Svrtinov³**

Faculty of Economics, Goce Delcev University, Stip, Macedonia

emilija.miteva@ugd.edu.mk

vesna.svrtinov@ugd.edu.mk

kostadinka.cabuleva@ugd.edu.mk

Abstract. Today, transnational companies are the dominant carriers of international trade. According to the UNCTAD data, today in the world there are about 77,000 parent companies of transnational companies with about 770,000 branches abroad. The flows of foreign direct investments are “deserving” of such a significant spread of transnational companies in the world economy. The subject of analysis in this paper are the global flows of foreign direct investments in the time period 2008-2021, whose holders are transnational companies. The survey results indicate marked fluctuations in FDI flows, with the global pandemic caused by the COVID-19 virus causing a dramatic drop in foreign direct investment in 2020 of 40% compared to its value of \$1,540 billion in 2019. This brought foreign direct investment below \$1 trillion for the first time since 2005. Namely, the sudden and simultaneous interaction of supply and demand side shocks, combined with political reactions to the crisis worldwide, caused a series of effects on foreign direct investment. The closure of workplaces, production plants and construction sites in order to prevent the spread of the virus caused immediate delays in the implementation of investment projects. In 2021, global foreign direct investment flows were \$1,580 billion, up 64% from the level of FDI during the first year of the pandemic caused by the COVID-19 virus. However, the global environment for international business and cross-border investment changed dramatically in 2022 as a result of the war in Ukraine, which occurred while the world was still dealing with the impact of the pandemic.

Key words: transnational companies, foreign direct investments, global pandemic, COVID-19

1. Вовед

Во услови на глобализација и интернационализација на производството, активностите на транснационалните компании се главна движечка сила на економскиот раст. Пред да се објасни улогата на транснационалните претпријатија како субјекти на меѓународната трговија, најпрвин мора да се дефинираат овие претпријатија, да се укаже на тоа што е она што ги одвојува од другите претпријатија кои се занимаваат со надворешно трговска размена и да се објасни економското значење на овие претпријатија во светската економија.

За претпријатијата кои функционираат во повеќе држави, се користат различни термини. Во 1960 година, D.Lilienthal, кога овие претпријатија станале значајни чинители на светската економија, за прв пат го употребил називот мултинационални компании (Multinational Companies – MNC). Терминот мултинационални и останатите сродни термини – меѓународни, интернационални, означуваат активност или појава која истовремено се манифестира во повеќе држави.

Од друга страна пак, меѓународната економска активност е деловна активност на претпријатијата која ги преминува националните граници на земјата во кое е основано тоа претпријатие (и има домицил). Поради тоа, за ваквите претпријатија подобро е да се користи називот транснационални претпријатија. Често пати, се користи и називот транснационални односно мултинационални корпорации. Корпорација е претпријатие кое е основано и кое работи со капитал стекнат преку продажба на акции – акционерско друштво. Повеќето големи транснационални претпријатија се организирани како акционерско друштво, бидејќи тоа е добар начин да се собере неопходниот износ на капитал, за работење надвор од националните граници.

За овој вид на претпријатија, се користи и терминот супранационални претпријатија, со цел да се значи дека тие го надминуваат работењето на домашниот (националниот) пазар. Во поново време, овие компании се означуваат како глобални претпријатија. Тоа не треба да се меша со сè поголемата важност на транснационалните компании како резултат на процесот на глобализација, што им овозможува да функционираат во целиот свет. Изразот глобални претпријатија е поврзан со стратегијата на претпријатието при настап на светскиот пазар. За разлика од повеќето претпријатија кои ги прилагодуваат своите производи на специфичните вкусови на потрошувачите во одредени региони во светот, глобалните

претпријатија своите производи ги продаваат на ист начин во целиот свет. Овие претпријатија во своите деловни политики, светскиот пазар го набљудуваат како единствен пазар (несегментирано).

За сега, не постои единствена дефиниција за транснационалните претпријатија. Најопшто, транснационалното претпријатие може да се дефинира како претпријатие „кое е регистрирано и кое работи во повеќе држави во исто време“. Според UNCTAD, транснационалното претпријатие е „претпријатие кое е организирано како акционерско друштво или на друг начин и кое се состои од матично претпријатие и негови странски филијали“ [5]. Според оваа дефиниција на UNCTAD, транснационалното претпријатие го опфаќа и матичното претпријатие (parent enterprise) и филијалите (affiliates), додека пак некои други сметаат дека под транснационално претпријатие се подразбира само матичното претпријатие.

Она на што сите инсистираат е тоа дека помеѓу субјектите во рамките на транснационалните фирми постои висок степен на меѓузависност, т.е. дека матичното претпријатие ги контролира филијалите и тие ја реализираат неговата деловна политика. Според дефиницијата на OECD, транснационалното претпријатие обично ги вклучува претпријатијата или другите деловни единици кои се во приватна, државна или мешовита сопственост, кои се наоѓаат во различни земји и кои се поврзани на тој начин што едно или неколку од нив имаат значајно влијание над работењето на другите и кои ја делат технологијата и ресурсите со тие (контролирани) претпријатија.

Во едно од најпознатите дела посветени на транснационалните претпријатија, Dunning ги дефинира транснационалните претпријатија како претпријатија кои се занимаваат со странски директни инвестиции со цел стекување сопственост и контрола над деловните активности во кои се создава ново додадена вредност во повеќе од една земја.

Целосната дефиниција за транснационалното претпријатие, која пропишува одредени критериуми, транснационалното претпријатие го дефинира како матично претпријатие кое:

1. Обавува производство во странски филијали во неколку држави;
2. Има директна контрола над политиката на своите филијали;
3. Применува деловна стратегија во производството, маркетингот, финансиите и кадровските работи кои ги преминуваат националните граници односно светот го сметаат како единствен пазар.

Многу е важно да се прави разлика меѓу транснационални претпријатија со една управа (едно матично претпријатие) и со повеќе управи. Овие другите можат да се наречат мултинационални

претпријатија, бидејќи имаат деловни седишта во повеќе држави. Пример за мултинационални претпријатија се британско-холандските компании Royal Dutch Shell и Unilever. Се смета дека бројот на овие претпријатија значајно ќе се зголеми како резултат на процесот на глобализација на светската економија, големиот број на фузирани претпријатија (мерцери) и децентрализација на одлучувањето.

2. Развој на транснационалните претпријатија

Уште во стариот век, во Персија се појавиле т.н. бактриски друштва кои пружеле меѓународни услуги на караваните на патот на свилата и овие друштва можат да се сметат како предци на модерните транснационални акционерски друштва. Транснационалните претпријатија се појавуваат уште во 16-ти век. Големите европски метрополи со помош на приватни компании освојувале нови имоти во Азија, Африка и Америка. Овие компании ги запоседнале слободните имоти во неразвиениот дел од светот, при што економски ја искористувале и организирале државната управа. Капиталот го прибирале по пат на продажба на акции, а основани се со посебна повелба (chartered company). Со повелбата, владетелот одобрувал монопол на дотичната компанија над искористување на одредени подрачја и трговијата со нив. За возврат, компанијата го признавала суверинитетот на владетелот и припремала колонии за политичко приклучување на метрополата. Раководителите на овие компании често пати биле и дипломатски претставници на метрополата.

Велика Британија имала неколку вакви компании, во разни делови од светот, кои го организирале искористувањето на колониите и имале монопол во трговијата на овие подрачја со матичната компанија. Прва основана компанија, во 1555 година, е Muscovy Company, а нешто подоцна и Turkey Company. Овие компании имале значајно влијание врз меѓународните односи, бидејќи го плаќале издржувањето на амбасадорите кои Британија ги праќала во овој дел од светот. Подоцна биле основани и Шпанска компанија (1577 година), Источна компанија за трговија со балтичките земји (1579 година), како и Француска компанија (1611). Првата британска компанија со монопол над трговијата со Африка, основана е во 1585 година. Најпозната компанија од овој вид била Англиска источно-индиска компанија (English East India Company), која била основана во 1600 година. Таа имала монопол во трговијата со зачините од Индија, а во 18-ти век одиграла одлучувачка улога во британската колонизација на Индија. Таа била и база за ширење на британското влијание на подрачјето на Кина. Во Северна Америка, во 1670 година, Британија основала Hudson's Bay Company, со цел пронаоѓање на поморски пат до Пацификот

и присвојување на сите земји во подрачјето на Хадсоновиот залив. Оваа компанија постои и денес. Ваквите компании се основани и во други предели, се до појавата на големите акционерски друштва.

По примерот на Британија, и Франција во периодот 1599-1789 година основала повеќе од 70 вакви компании, а најпозната е Француската источноиндиска компанија (French East India Company). Холандија основала две значајни компании и тоа: Холандска Источноиндиска компанија во 1602 година и Холандска Западноиндиска компанија. Овие компании, посебно биле познати по користење на насилни средства со цел осигурување на трговијата.

Како што сè повеќе се развивале акционерските друштва, така во 19-ти век почнал да се намалува бројот на компаниите основани со повелба на владетелите. Но, за овие компании, не може да се каже дека биле во вистинска смисла на зборот транснационални, бидејќи се основани на иницијатива на владетелите и не делувале во повеќе земји од причина што колониите биле составен дел на метрополите и со нив сочинувале единствена државна целина. Но, сепак, останува нивното значајно влијание на политичките текови во метрополите.

До развој на модерните транснационални компании, доаѓа дури во 19-ти век со индустриската револуција, развојот на меѓународните банкарски мрежи и намалувањето на рестрикциите при размена на приватниот капитал меѓу земјите. Организирањето на деловните активности во фабриките, поделбата на трудот и поделбата на производствениот процес овозможиле пренесување на дел или целата производствена активност во странство. Мотив за селење на производството биле високите царински стапки при трговијата со готови, индустриски производи. Првиот значаен извоз на капитал се реализира после наполеоновите војни, бидејќи британските компании настојувале да учествуваат во поствоената обнова на континентална Европа. Иако, британската влада во прво време го стимулирала тоа, подоцна не се мешала во пласманот на приватниот капитал надвор од Британското Царство. Први компании кои биле познати по трансферот на технологија во своите колонии, биле германските компании.

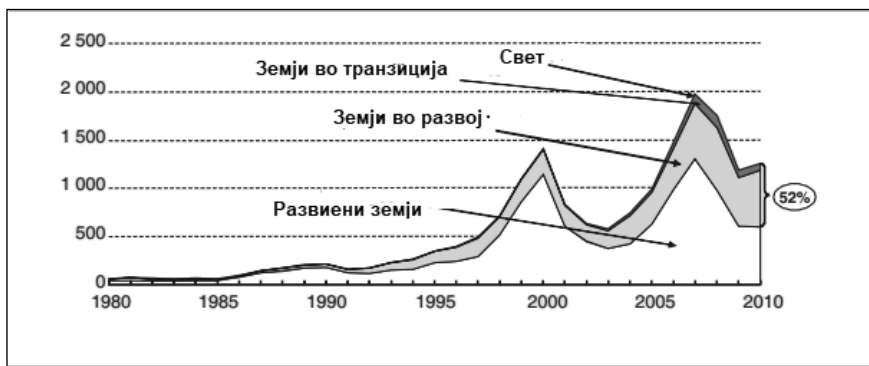
Во периодот меѓу двете светски војни, на меѓународниот пазар доминирале големи компании здружени во картели. Секој картел го контролирал производството и трговијата на одреден производ, што му давала значајна политичка моќ, посебно доколку контролираните производи биле од стратешки карактер. Транснационалните претпријатија почнале да се појавуваат после Втората светска војна (на пример, Standard Oil), но нивниот нагол развој почнува во 60-тите години на 20-ти век. За нивното

работење, било важно исполнување на два услови и тоа: дерегулација на пазарот и настанување на нови држави во процесот на деколонизација. Во периодот после Втората светска војна доминираат американските транснационални компании. Распадот на Источниот блок во 1990 година, бил дополнителен стимул овие компании да го прошират своето работење во бившите социјалистички земји и оттука почнува целосното глобално делување на овие претпријатија. Денес, матичните претпријатија се повеќе се развиваат во напредните земји во развој. Денешниот процес на глобализација претставува најповолно опкружување за развој и јакнење на овие претпријатија.

3. Транснационализација на светската економија

Денес, транснационалните компании се доминантни носители на меѓународната трговија. Според податоците на УНКТАД, денес во светот постојат околу 77 000 матични претпријатија на транснационални компании со околу 770 000 филијали во странство [19].

За ваквата значајна распространетост на транснационалните компании во светската економија, „заслужни“ се тековите на странските директни инвестиции. Тековите на странските директни инвестиции во периодот 1980-2010, се прикажани на слика 1:

Слика 1 Текови на странските директни инвестиции во периодот 1980-2010

Figure 1 FDI inflows, global and by group of economies 1980-2010

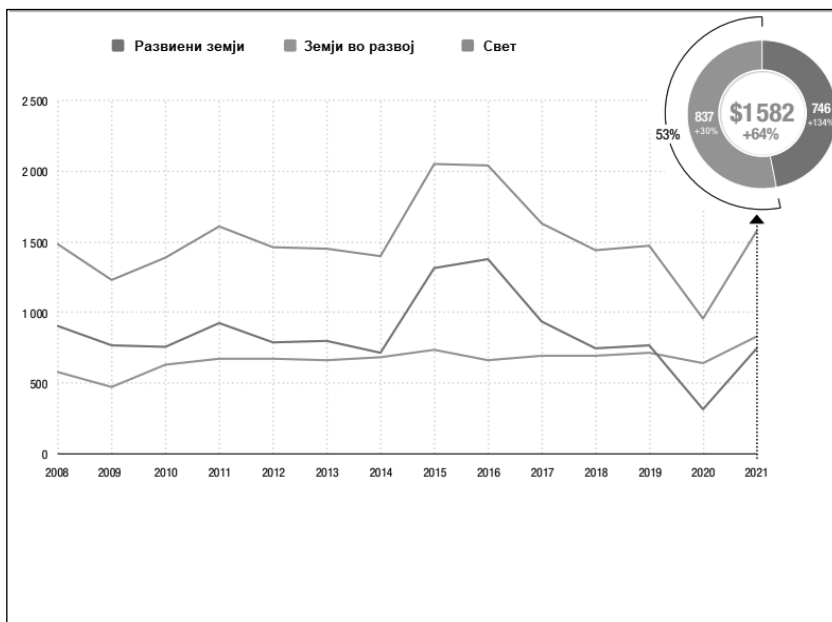

Како што може да се види од слика 1, приливот на овој вид на инвестиции, значајно се зголемил од 1950 година, но рекордно ниво на прилив на странски директни инвестиции се бележи во деведесетите години на 20-ти век, кога е воспоставена целосно глобална размена на странски директни инвестиции како резултат на падот на источниот блок и преминувањето на социјалистичките земји од систем со планско уредување кон пазарен систем на стопанисување [5] .

Бидејќи на овие земји, исто така, им недостигал капитал, тие многу бргу се отвориле за прилив на странски капитал преку прилив на странски директни инвестиции. Од 1991 година, приливот на странски директни инвестиции динамично расте, сè од 2000 година кога е остварено рекордно ниво на прилив на странски директни инвестиции од околу 1400 милијарди долари [5]. Најголем прилив е остварен во развиените земји, а не во земјите во транзиција или во земјите во развој. Иако, во тој период доаѓа до општа либерализација на условите за влез на странски капитал во националните економии, најголем напредок во либерализација на инвестициите е постигнат токму во развиените земји со усвојување на Мултилатералната спогодба за инвестиции (Multilateral Agreement on Investments), која предвидува примена на национален третман за странските инвестиции, што повеќето земји во развој не сакале да го прифатат.

После 2000 година, доаѓа до нагол пад на приливот на странски директни инвестиции се до 2003 година, кога повторно се бележи раст на овој вид на инвестиции во светот. Во 2007 година, глобалниот прилив на странски директни инвестиции изнесува 2000 милијарди долари, што е нов светски рекорд. После оваа година повторно доаѓа до пад на приливот, под оваа ниво. Тековите на странските директни инвестиции во светот како да ја имаат предвидено светската економска криза од 2008 година. Приливот на странски директни инвестиции во 2010 година изнесува околу 1200 милијарди долари [5].

Тековите на странските директни инвестиции во периодот 2008-2021 година, се прикажани на слика 2:

Слика 2 Текови на странските директни инвестиции во периодот 2008-2021

Figure 2 FDI inows, global and by economic grouping, 2008–2021

Според прикажаните податоци, глобалните текови на странски директни инвестиции се зголемија за 38% во 2015 година на 1 760 милијарди долари, што е нивно највисоко ниво после глобалната економска и финансиска криза од 2008-2009 година [13]. Напливот на прекугранични спојувања и преземања (M&A) на 721 милијарди долари, од 432 милијарди долари во 2014 година, беше главниот фактор за глобалното закрепнување. Овие аквизиции беа делумно поттикнати од корпоративните реконфигурации (т.е. промени во правните или сопственичките структури на мултинационалните претпријатија (МНЕ), вклучително и даночните инверзии¹). По порастот на странските директни

1) Даночна инверзија е облик на финансиски инжинеринг, кој најчесто го применуваат американските мултинационални компании, но не е непознат и на други фирми, со цел да се намалат трошоците по основ на данок. Компанијата купува конкурент со седиште во друга земја и се реструктурира при што седиштето го префрла во таа друга држава. Во многу случаи, вистинската оперативна централа останува во изворната земја, само другата држава се поставува надлежна за нивниот данок.

инвестиции во 2015 година, глобалните текови на СДИ се намалија за 2% на 1 750 милијарди долари, во 2016 година, поради слабиот економски раст [14]. Глобалните текови на странски директни инвестиции се намалија за 23% во 2017 година на 1 430 милијарди долари. Намалувањето е во целосна спротивност со другите макроекономски варијабли, како што се БДП и трговијата кои забележаа значително подобрување во 2017 година. Намалувањето на вредноста на нето прекуграничните спојувања и преземања (M&A) на 694 милијарди долари, од 887 милијарди долари во 2016 година, придонесе за падот.

Глобалните текови на странски директни инвестиции продолжија да се намалуваат и во 2018 година, паѓајќи за 13% на 1 300 милијарди долари [16]. Падот – трет последователен пад на СДИ – главно се должи на големите репатријации на акумулираната странска заработка од страна на мултинационалните претпријатија на Соединетите држави во првите два квартали од 2018 година, по даночните реформи воведени на крајот на 2017 година.

Глобалната пандемија предизвикана од вирусот КОВИД-19 предизвика драматичен пад на странските директни инвестиции во 2020 година од 40% во споредба со нивната вредност од 1 540 милијарди долари во 2019 година [18]. Ова ги доведе странските директни инвестиции под 1 000 милијарди долари, за прв пат после 2005 година. Имено, ненадејната и истовремена интеракција на шоките на страната на понудата и побарувачката, во комбинација со политичките реакции на кризата ширум светот, предизвика серија ефекти врз странските директни инвестиции. Затворањето на работните места, производствените погони и градилиштата заради спречување на ширењето на вирусот предизвика итни одложувања во реализацијата на инвестициските проекти.

Во 2021 година, глобалните текови на странски директни инвестиции беа 1 580 милијарди долари, што е за 64% повеќе од нивото на СДИ во текот на првата година од пандемијата предизвикана од вирусот КОВИД-19 [19]. Тој значителен импулс на странските директни инвестиции воглавно се должи на растечкото спојување и превземање на пазарите како и на наглиот раст на меѓународните финансирања на проекти поради олеснетите услови за финансирање и големите инфраструктурни стимулативни пакети.

Сепак, глобалната средина за меѓународен бизнис и прекугранични инвестиции драматично се промени во 2022 година, како резултат на војната во Украина, која што се случи додека светот се уште се справуваше со влијанието на пандемијата. Војната предизвика тројна криза поврзана со храната, горивата и финансиите, при што растот на цените на енергенсите и основните производи ја поттикнува инфлацијата

и ја влошува должничката спирала. Несигурноста на инвеститорите и неповолноста на ризикот вршат значаен надолен притисок врз глобалните странски директни инвестиции во 2022 година.

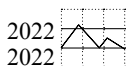
Тековите на странските директни инвестиции по региони, за периодот 2019-2021 се прикажани во табела 1:

Табела 1 Текови на странските директни инвестиции по региони (во милијарди долари и проценти)

Table 1 FDI flows, by region, 2019–2021 (Billions of dollars and per cent)

	Приливи на СДИ			Одливи на СДИ		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Свет	1 481	963	1582	1 124	780	1 708
Развиени земји	764	319	746	737	408	1 269
Европа	405	81	219	343	-21	552
ЕУ	402	210	138	368	66	398
Останата Европа	3	-129	81	-26	-87	154
Северна Америка	275	174	427	108	281	493
Останати развиени земји	84	64	100	286	147	225
Земји во развој	716	645	837	387	372	438
Африка	46	39	83	5	-1	3
Азија	512	519	619	336	378	394
Централна Азија	8	6	7	-3	-2	2
Источна Азија	232	285	329	203	268	244
Јужна Азија	59	71	52	13	11	16
Југоисточна Азија	175	122	175	80	62	76
Западна Азија	37	35	55	43	39	56
Латинска Америка и Карибите	159	86	134	47	-5	42
Океанија	0.1	-0.1	0.1	-0.8	-0.8	-0.2
Структурно слаби, мали и чувствителни економии	41	34	39	-0.2	0.4	2.4
Најмалку развиени земји	23	23	26	-1.0	1,5	-0.1
Затворени земји во развој	22	14	18	0.8	-1,3	1.7
Мали островски земји во развој	4	3	3	0.8	1.0	0.5

	Приливи на СДИ			Одливи на СДИ		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Свет						
Развиени земји	51.6	33.1	47.1	65.6	52.3	74.3
Европа	27.3	8.4	13.8	30.5	-2.6	32.3

ЕУ	27.1	21.7	8.7	32.8	8.5	23.3
Останата Европа	0.2	-13.4	5.2	-2.3	-11.1	9.0
Северна Америка	18.6	18.1	27.0	9.6	36.1	28.9
Останати развиени земји	5.7	6.6	6.3	25.5	18.9	13.2
Земји во развој	48.4	66.9	52.9	34.4	47.7	25.7
Африка	3.1	4.1	5.2	0.4	-0.1	0.2
Азија	34.6	53.9	39.1	29.9	48.5	23.1
Централна Азија	0.6	0.7	0.4	-0.2	-0.3	0.1
Источна Азија	15.7	29.6	20.8	18.0	34.3	14.3
Јужна Азија	4.0	7.4	3.3	1.2	1.4	0.9
Југоисточна Азија	11.8	12.7	11.1	7.1	8.0	4.4
Западна Азија	2.5	3.6	3.5	3.8	5.0	3.3
Латинска Америка и Карибите	10.7	8.9	8.5	4.2	-0.6	2.5
Океанија	0.0	-0.0	0.0	-0.1	-0.1	-0.0
Структурно слаби, мали и чувствителни економии	2.8	3.5	2.5	-0.0	0.1	0.14
Најмалку развиени земји	1.5	2.4	1.6	-0.1	0.2	-0.01
Затворени земји во развој	1.5	1.5	1.2	0.1	-0.2	0.1
Мали островски земји во развој	0.3	0.3	0.2	0.07	0.12	0.0

Тековите на странските директни инвестиции силно закрепнаа во 2021 година, во сите региони. Растот на странските директни инвестиции во развиените земји за +134%, од исклучително ниските вредности во 2020 година, се должи пред се на глобалниот раст [19]. Токму, овој раст на СДИ во развиените земји го покажа ефектот на стимулативните пакети, што резултираше со рекордни заработки на мултинационалните претпријатија и ја одрази променливата природа на тековите на странските директни инвестиции поради поголемата финансиска компонента. Сепак, тековите на странските директни инвестиции исто така се зголемија и во земјите во развој. Приливот на странски директни инвестиции во Азија се зголеми за 19%, достигнувајќи вредност од 619 милијарди долари, што најмногу се должи на регионите Источна и Југоисточна Азија. Приливите на странски директни инвестиции во Латинска Америка и Карибите се зголемија за 56%, додека пак приливите во Африка беа зголемени за повеќе од двојно. Структурно слабите економии продолжија да привлекуваат само мал удел од глобалните странски директни инвестиции, и тоа 2.5% [19].

Во 2021 година, повеќето развиени земји забележаа пораст на СДИ. Најзначајните 20 земји во улога на домаќини на странски директни инвестиции, се прикажани во табела 2:

Табела 2. Најзначајни земји домаќини на странски директни инвестиции (2020-2021 година во милијарди долари)
Table 2. FDI inows, top 20 host economies, 2020 and 2021

<i>Земја</i>	<i>2020 година</i>	<i>2021 година</i>
САД	151	367
Кина	149	181
Хонг Конг	135	141
Сингапур	75	99
Канада	23	60
Бразил	28	50
Индија	64	45
Јужна Африка	3	41
Русија	10	38
Мексико	28	32
Германија	65	31
Израел	24	30
Обединетото Кралство	18	28
Шведска	19	27
Белгија	12	26
Австралија	17	25
Полска	14	25
Јапонија	11	25
Обединетите Арапски Емирати	20	21
Индонезија	19	20

Како што може да се види од табелата, приливот на странски директни инвестиции во САД е зголемен повеќе од двојно на 367 милијарди долари во 2021 година, трето највисоко ниво на СДИ после оние од 2015 и 2016 година. САД останаа најголем примател на странски директни инвестиции. Зголемувањето на корпоративната добивка имаше директно влијание врз реинвестираната добивка, која се искачи на рекордни 200 милијарди долари. Покрај тоа, капиталните инвестиции се зголемија за 54%, што резултираше и со зголемување на прекуграничните мерџери и аквизиции. Новите гринфилд проекти, исто така, се зголемија за 28% на 86 милијарди долари [19].

Странските директни инвестиции во Канада се зголемија за 157% на 60 милијарди долари, 30% над 10 годишниот просек пред пандемијата. Реинвестираната заработка достигна рекорд од 29 милијарди долари, од само 3 милијарди во 2020 година. Продажбата, претежно на

мултинационалните претпријатија од САД се зголеми во екстрактивната индустрија (7 милијарди) и услугите (14.5 милијарди) и тоа претежно во информатичките и комуникациските услуги (7 милијарди) и финансиите и осигурувањето (4 милијарди) [19].

Приливот на странски директни инвестиции во Европа достигна 138 милијарди долари, што е најниско ниво уште од 1997 година, најмногу поради големите промени во размената на проводниците, вклучувајќи ги и негативните вредности во Холандија (-81 милијарди долари во 2021 од -105 милијарди долари во 2020 година) и огромниот пад на тековите на СДИ во Луксембург (од 102 милијарди долари во 2020 на -9 милијарди долари во 2021 година). Тековите на капитал во земјите од ЕУ, нагло паднаа од 220 милијарди долари на -4,2 милијарди долари. Прекуграничните трансакции за превземање и спојување, исто така се намалија за 26% на 139 милијарди долари [19]. Додека продажбата во ЕУ беше удвоена, главно поради преземањата од страна на француските и германските мултинационални претпријатија, продажбата на мултинационалните претпријатија надвор од ЕУ беше намалена и тоа како резултат на неколку значителни отстапувања на странски филијали на домашни мултинационални претпријатија, што доведе до негативни вредности на прекуграничните спојувања и преземања. На пример, продажбата на Aviva France (Обединето Кралство) на Aema Groupe (Франција) за 3,9 милијарди долари.

Падот на приливите на СДИ во ЕУ се случи и покрај рекордната реинвестирана заработка на странските филијали, од 252 милијарди долари. Намалувањето на приливите на СДИ беше евидентно и во големите земји од ЕУ во улога на домаќини. Приливите во Германија се намалија за 52%, на 31 милијарди долари, од 65 милијарди долари во 2020 година [19]. Вкупниот позитивен раст во Европа беше детерминиран од тековите на СДИ во Швајцарија, кој после три последователни години со негативен раст, стана позитивен, на 1 милијарда долари. Покрај финансиските текови внатре во фирмите, зголемениот раст беше резултат и на прекуграничните трансакции на спојување и превземање на фирмите. Меѓу поголемите зделки беше стекнувањето на Sunrise од страна на Liberty Global (Обединетото Кралство) за 5.4 милијарди долари [19]. Приливите на СДИ кон Обединетото Кралство, исто така се зголемија за 51%, на 28 милијарди долари. Меѓу поголемите зделки се вбројува спојувањето на Fiat Chrysler Automobiles со Peugeot (Франција) за 22 милијарди долари, како и купувањето на GW Pharmaceuticals од страна на Jazz Pharmaceuticals (Обединетите држави) за 6.8 милијарди.

Повеќето останати развиени земји регистрираа раст на приливот на СДИ во 2021 година. Во Израел, странските директни инвестиции

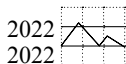

го продолжија својот нагорен тренд, до 30 милијарди долари. Прекуграничните трансакции за спојување и превземање на фирмите достигнаа 22 милијарди долари, при што повеќе од половина од нив беа во информатичкиот и комуникацискиот сектор. На пример, Thoma Bravo (САД) се споија со Ironsource, за 10 милијарди долари. Приливите на СДИ во Австралија се зголемија за 50% на 25 милијарди долари, како резултат на прекуграничните продажби поврзани со спојување и превземање на фирмите во секторот храна и пијалоци, при што Coca-Cola European Partners (Обединетото Кралство) купи 69% во Coca-Cola Amatil за 5.2 милијарди долари [19].

И покрај одредено деинвестирање, приливите на СДИ во Јапонија, беа зголемени за повеќе од двојно, на 25 милијарди долари.

Тргувајќи од фактот дека развиените економии се повеќе склони кон изразени флукуации на тековите на СДИ предизвикани од финансиските текови и прекуграничните трансакции за спојување и превземање на фирмите, јасна е причината за состојбата во 2021 година во однос на 2020 година. Вредноста на новите гринфилд инвестиции во развиените земји се зголеми за 27%, на 401 милијарди долари. Проектите во примарниот сектор останаа минимални (на 7 милијарди долари), додека вредноста на проектите во услужниот сектор се зголеми за 9%, на 215 милијарди долари. Индустриското производство се врати на нивото пред пандемијата, на 179 милијарди долари. Гринфилд проектите во електрониката и електричната опрема, кои беа силно погодени во првата година од пандемијата, се зголемија двојно на 73 милијарди долари. Вредноста на најавените проекти во информатичкиот и комуникацискиот сектор, продолжи да се зголемува во 2021 година, на 68 милијарди долари.

За 2022 година, трендовите на СДИ се многу неизвесни, бидејќи војната во Украина може да има далекусежни последици врз инвестициите, особено во Европа каде освен директното влијание врз инвестициите во Русија и Украина, главниот канал преку кој војната и санкциите ќе влијаат врз инвестициите е порастот на цените на енергијата и енергетската несигурност. Нарушувањето во синцирите на снабдување ќе им наштети на одредени индустрии, вклучувајќи ја и автомобилската бидејќи војната и санкциите го попречуваат производството на клучните инпути. Сепак, прекуграничните трансакции во врска со спојување и превземање на фирмите, како најважен вид на инвестиции во развиените земји се зголемија на 39%, на 285 милијарди долари во првите четири месеци од 2022 година. Една третина од прекуграничните трансакции во врска со спојување и превземање на фирмите (87 милијарди) беше во екстрактивната индустрија, поради повисоките цени на суровините.

4. Заклучок

Воденешни услови, како резултат на светскиот процес на глобализација, транснационалните компании прифаќаат геоцентрична ориентација при работењето на светскиот пазар. Тоа значи дека светскиот пазар го сметаат како единствена целина и на тој пазар настапуваат со единствена деловна политика на продажба, маркетинг и инвестиции. Помина времето кога производитите се прилагодуваат на вкусовите на потрошувачите во регионот и сега се креираат вкусовите на потрошувачите и така настанува единствена, глобална култура. Резултатите од истражувањето во овој труд укажуваат на изразени флукутации во поглед на движењето на странските директни инвестиции, чии што главни носители се транснационалните компании. Имено, приливот на овој вид на инвестиции, значајно се зголемил од 1950 година, но рекордно ниво на прилив на странски директни инвестиции се бележи во деведесеттите години на 20-тиот век, кога е воспоставена целосно глобална размена на странски директни инвестиции како резултат на падот на источниот блок и преминувањето на социјалистичките земји од систем со планско уредување кон пазарен систем на стопанисување.

Од 1991 година, приливот на странски директни инвестиции динамично расте, се од 2000 година кога е остварено рекордно ниво на прилив на странски директни инвестиции од околу 1 400 милијарди долари. Најголем прилив е остварен во развиените земји, а не во земјите во транзиција или во земјите во развој. Иако, во тој период доаѓа до општа либерализација на условите за влез на странски капитал во националните економии, најголем напредок во либерализација на инвестициите е постигнат токму во развиените земји со усвојување на Мултилатералната спогодба за инвестиции (Multilateral Agreement on Investments), која предвидува примена на национален третман за странските инвестиции, што повеќето земји во развој не сакале да го прифатат.

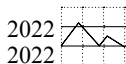
После 2000 година, доаѓа до нагол пад на приливот на странски директни инвестиции се до 2003 година, кога повторно се бележи раст на овој вид на инвестиции во светот. Во 2007 година, глобалниот прилив на странски директни инвестиции изнесува 2 000 милијарди долари, што е нов светски рекорд. После оваа година повторно доаѓа до пад на приливот, под оваа ниво. Тековите на странските директни инвестиции во светот како да ја имаат предвидено светската економска криза од 2008 година. Според прикажаните податоци, глобалните текови на странски директни инвестиции се зголемија за 38% во 2015 година на 1 760 милијарди долари, што е нивно највисоко ниво после глобалната економска и финансиска криза од 2008-2009 година. По порастот на странските директни инвестиции во 2015 година, глобалните текови на СДИ се намалија за 2%

на 1 750 милијарди долари, во 2016 година, поради слабиот економски раст. Глобалните текови на странски директни инвестиции се намалија за 23% во 2017 година на 1 430 милијарди долари. Глобалните текови на странски директни инвестиции продолжија да се намалуваат и во 2018 година, паѓајќи за 13% на 1 300 милијарди долари. Падот – трет последователен пад на СДИ – главно се должи на големите репатријации на акумулираната странска заработка од страна на мултинационалните претпријатија на Соединетите држави во првите два квартали од 2018 година, по даночните реформи воведени на крајот на 2017 година.

Глобалната пандемија предизвикана од вирусот КОВИД-19 предизвика драматичен пад на странските директни инвестиции во 2020 година од 40% во споредба со нивната вредност од 1 540 милијарди долари во 2019 година. Ова ги доведе странските директни инвестиции под 1 000 милијарди долари, за прв пат после 2005 година. Имено, ненадејната и истовремена интеракција на шоките на страната на понудата и побарувачката, во комбинација со политичките реакции на кризата ширум светот, предизвика серија ефекти врз странските директни инвестиции. Затворањето на работните места, производствените погони и градилиштата заради спречување на ширењето на вирусот предизвика итни одложувања во реализацијата на инвестициските проекти.

Во 2021 година, глобалните текови на странски директни инвестиции беа 1 580 милијарди долари, што е за 64% повеќе од нивото на СДИ во текот на првата година од пандемијата предизвикана од вирусот КОВИД-19. Тој значителен импулс на странските директни инвестиции воглавно се должи на растечкото спојување и преземање на пазарите како и на наглиот раст на меѓународните финансирања на проекти поради олеснетите услови за финансирање и големите инфраструктурни стимулативни пакети.

Сепак, глобалната средина за меѓународен бизнис и прекугранични инвестиции драматично се промени во 2022 година, како резултат на војната во Украина, која што се случи додека светот се уште се справуваше со влијанието на пандемијата. Војната предизвика тројна криза поврзана со храната, горивата и финансиите, при што растот на цените на енергенсите и основните производи ја поттикнува инфлацијата и ја влошува должничката спирала. Несигурноста на инвеститорите и неповолноста на ризикот вршат значаен надолен притисок врз глобалните странски директни инвестиции во 2022 година.

5. Користена литература

1. Balaz, P. (2013). International Trade in the World Crisis of the 21st Century, *Ekonomicky casopis*, 10, 1079-1083.
2. Brakman, S., et al. (2006). Nations and firms in the global economy - an introduction to international economics and business. Cambridge : Cambridge University Press.
3. Dunning, J.H., & Lundan, S.M. (2008). *Multinational Enterprises and the Global Economy* (2nd ed.). Cheltenham UK: Edward Elgar.
4. Markusen, J.R. and Venables, A.J. 1998. Multinational Firms and The New Trade Theory, *Journal of International Economics*, 46, pp. 183-203.
5. UNCTAD (2008). World Investment Report <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2008>
6. UNCTAD (2009). World Investment Report <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2009>
7. UNCTAD (2010). World Investment Report <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2010>
8. UNCTAD (2011). World Investment Report <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2011>
9. UNCTAD (2012). World Investment Report <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2012>
10. UNCTAD (2013). World Investment Report <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2013>
11. UNCTAD (2014). World Investment Report <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2014>
12. UNCTAD (2015). World Investment Report <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2015>
13. UNCTAD (2016). World Investment Report <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2016>
14. UNCTAD (2017). World Investment Report <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2017>
15. UNCTAD (2018). World Investment Report <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2018>
16. UNCTAD (2019). World Investment Report <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2019>
17. UNCTAD (2020). World Investment Report <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2020>
18. UNCTAD (2021). World Investment Report <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2021>
19. UNCTAD (2022). World Investment Report <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2022>